

Magdalena Pyter

- ▶ Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
(John Paul II Catholic University of Lublin, Poland)
- ▶ e-mail: magdalena.pyter@kul.pl
- ▶ ORCID: 0000-0002-2203-0185

DOI: 10.15290/mhi.2025.24.01.12

**MAŁO ZNANY LUBELSKI EPIZOD W ŻYCIORYSIE
PROFESORA STANISŁAWA ZACHOROWSKIEGO –
KRAKOWSKIEGO HISTORYKA PRAWA****Abstrakt**

Archiwum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego wśród bogatych zasobów skrywa teczkę zaopatrzoną w odręcznie napisany tytuł: „Profesorowie zaproszeni, lecz nie wykładali”. Ów zbiór otwierają akta profesora Stanisława Zachorowskiego. Uczony przez całe swoje zawodowe życie związany był głównie z Krakowem i tamtejszym uniwersytetem. Tak też był postrzegany przez jemu współczesnych. Związki Zachorowskiego z podwawelskim grodem i wszechnicą jagiellońską przestaniają jego relacje z powołanym w 1918 roku Uniwersytetem Lubelskim. Celem artykułu jest przywołanie tego powszechnie mało znanego epizodu z życia krakowskiego profesora, zwłaszcza okoliczności zatrudnienia, próby faktycznego podjęcia zadań uniwersyteckich oraz nagłego i nieoczekiwanego zakończenia przez niego pracy w lubelskiej wszechnicy. Tak przedstawione niemal nieznane zagadnienie pozwoli nie tylko lepiej wyświetlić niektóre fragmenty ciekawej biografii Stanisława Zachorowskiego, lecz także ukazać mechanizmy tworzenia nowych struktur akademickich w odrodzonej po I wojnie światowej Rzeczypospolitej. Jeśli nawet przyjmujemy, że ze względu na wczesną śmierć uczonego współpraca ta miała wymiar przede wszystkim formalny czy wręcz symboliczny, to warto podkreślić, że miała także istotne – tak za życia, jak i po śmierci Zachorowskiego – konsekwencje dla lubelskiej Alma Mater.

Tekst składa się z dwóch części. Pierwsza przedstawia proces naukowego rozwoju profesora i poszczególne szczeble jego awansu zawodowego. Interesujące jest to, że początki pracy badawczej Zachorowski wiązał z Wydziałem Filozofii krakowskiej wszechnicy, zaś umiejętnie pokierowany przez wybitnego uczonego, profesora Boleśława Ulanowskiego, zwrócił swoje zainteresowania w kierunku historii prawa kościelnego, a następnie historii prawa polskiego. Druga część artykułu odnosi się do tytułowego, mało znanego lubelskiego epizodu w życiorysie uczonego. Poznajemy w niej profesora niewahającego się podjąć nietatwego zadania godzenia obowiązków zawodowych pomiędzy Krakowem a Lublinem, uczonego przystępującego do zadań z ambitnym planem dydaktycznym i naukowym, a wreszcie człowieka złożonego chorobą, będącego jednak ciągle w gotowości do realizacji zobowiązań.

Artykuł powstał na podstawie materiałów archiwalnych i niezbędnej literatury przedmiotu. W celu jego opracowania teczki pozyskano głównie z archiwów uniwersyteckich Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego [dalej: AKUL] i Uniwersytetu Jagiellońskiego [dalej: AUJ]. Archiwalia krakowskie pozwalają całościowo ukazać działalność zawodową Zachorowskiego w jagiellońskiej wszechnicy (AUJ, WF II 504,teczka doktorska Stanisława Zachorowskiego; AUJ, S II 619, Zachorowski Stanisław. Docent prywatny; AUJ, WP II 138, Teczka habilitacyjna Stanisława Zachorowskiego). Kluczowe dla opracowania zagadnienia okazały się materiały lubelskie (AKUL, sygn. 86, Profesorowie zaproszeni, lecz niewykładali, Stanisław Zachorowski), które dotychczas były jedynie marginalnie eksplorowane. Znajdziemy w nich między innymi korespondencję pomiędzy rektorem lubelskiej uczelni a krakowskim profesorem, jego plany co do prowadzenia zajęć, zakres proponowanych wykładów oraz sprawy organizacyjne związane z przyjazdami do Lublina. Mamy także pełny zapis korespondencji listowej i telegramowej, na podstawie której możemy odtworzyć poszczególne etapy choroby profesora Zachorowskiego i związanych z tym konsekwencji dla organizowanej uczelni i dla rodziny profesora – żony i dzieci.

W celu możliwie kompleksowego opracowania wykorzystano także zasoby archiwalne: AKUL, sygn. 2, Rep. 124, Zespół Przedwojenny. Erekcja Uniwersytetu Lubelskiego i ogólna organizacja od 1918; AKUL, sygn. 24 I, Zespół Przedwojenny (1918–1939), Protokoły plenarnych posiedzeń [Wykładających] i Senatu [Akademickiego] UL. 1918–1926 [niepełne], b.p.; AKUL, Dąbkowski Przemysław, A-br.; Archiwum Polskiej Akademii Nauk [dalej: APAN], sygn. III-98, Materiały Rafała Taubenschlaga, Pamiętniki z lat 1881–1947, mps. Materiał archiwalny dotyczący Zachorowskiego po raz pierwszy został zebrany i wykorzystany w sposób kompleksowy. Tekst przygotowano z wykorzystaniem metody historycznoprawnej.

Słowa kluczowe: profesor Stanisław Zachorowski, Uniwersytet Lubelski, okres II Rzeczypospolitej

A LITTLE-KNOWN LUBLIN EPISODE IN THE BIOGRAPHY OF PROFESSOR STANISŁAW ZACHOROWSKI – THE CRACOW LEGAL HISTORIAN

Abstract

Among the rich archives of the John Paul II Catholic University of Lublin, there is a hand-labelled folder titled “Profesorowie zaproszeni, lecz nie wykładali” [The Invited but Never Lecturing Professors]. The folder contains the records of Prof. Stanisław Zachorowski. The scholar was predominantly associated with Cracow and its university throughout his academic career. Zachorowski’s strong affiliation with Cracow and its academia apparently overshadows his connection with the University of Lublin, established in 1918. The aim of this article is to shed light on a little-known episode in the life of Professor Stanisław Zachorowski, a scholar from Cracow. It focuses on the circumstances of his employment, on his attempts to assume academic responsibilities, and on the sudden and unexpected termination of his work at the Catholic University of Lublin. This examination of an otherwise obscure topic not only provides insight into certain aspects of Zachorowski’s fascinating biography but also shows the processes involved in establishing new academic structures in the newly reborn Republic of Poland after World War I. The article casts some light on this lesser-known episode in the life of the Cracow-based professor. Although his premature death may render this connection seemingly formal or symbolic, it undeniably bore profound implications for the Lublin institution of higher education, both during Zachorowski’s lifetime and in the period that followed.

The text is structured into two segments. The first one looks at the professor’s academic development and advancement up the university ladder. Interestingly, Zachorowski’s early scholarly pursuit was philosophy at the Jagiellonian University. Only later, under the mentorship of the distinguished scholar, Prof. Bolesław Ulanowski, he refocused towards the history of the ecclesiastical law, eventually expanding his research by the history of the Polish law. The second segment explores the less-known Lublin stage of Zachorowski’s career. At some point, he decided to assume his academic responsibilities in Cracow and Lublin at the same time. Despite confronting severe health challenges, the professor remained steadfast in his dedication to the academic service, undertaking ambitious pedagogical and research initiatives.

This article is grounded in an analysis of archival materials and relevant scholarly literature. The files were sourced from the university archives of the Catholic University of Lublin [AKUL] and the Jagiellonian University [AUJ]. The Cracow archival material offers a holistic perspective on Zachorowski’s professional endeavors at the Jagiellonian University (AUJ, WF II 504,teczka doktorska Stanisława Zachorowskiego; AUJ, S II 619, Zachorowski Stanisław. Docent prywatny; AUJ, WP II 138, Teczka habilitacyjna Stanisława Zachorowskiego). The materials found in Lublin proved particularly valuable for the study (AKUL, sygn. 86, Profesorowie zaproszeni lecz nie wykładali, Stanisław Zachorowski).

The sources had been hardly studied before. The materials contain correspondence between the rector of the Lublin school and the Cracow professor, plans for classes to be taught, the proposed scope of lectures, and arrangements regarding Zachorowski's trips to Lublin. Additionally, the records reveal the full account of letter and wire exchange which chronicles the progression of professor's illness and its profound impact, not only on the new Lublin university but also on his family: the wife and children.

The following archival collections were also explored for the sake of a thorough analysis: AKUL, sygn. 2, Rep. 124, Zespół Przedwojenny. Erekcja Uniwersytetu Lubelskiego i ogólna organizacja od 1918; tamże, sygn. 24 I, Zespół Przedwojenny (1918–1939), Protokoły plenarnych posiedzeń [Wykładających] i Senatu [Akademickiego] UL. 1918–1926 [niepełne], b.p.; tamże, Dąbkowski Przemysław, A-br.; Archives of the Polish Academy of Sciences [APAN], sygn. III-98, Materiały Rafała Taubenschlaga, Pamiętniki z lat 1881–1947, mps. Notably, it was the first comprehensive compilation and use of archival materials related to Professor Zachorowski. The study employs a historical-legal methodological approach.

Key words: professor Stanisław Zachorowski, University of Lublin, the period of the Second Polish Republic

1. Urodzony w Krakowie

Całe swoje życie Stanisław Zachorowski¹ był związany z podwawelskim grodem². „Urodzony w Krakowie [...]”³ – to pierwsza fraza widniejąca w napisanym w 1913 roku

¹ Spośród współczesnych i dawnych odniesień do sylwetki i działalności naukowej Stanisława Zachorowskiego można wymienić zaledwie kilka krótkich, hasłowych opracowań: A. Dębiński, M. Pyter, *Portrety polskich historyków prawa. Okres II Rzeczypospolitej*, Lublin 2024, s. 354–361; P.M. Żukowski, *Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. 2, red. D. Malec, (1780–2012), Kraków 2014, s. 583; W. Bednaruk, *Zachorowski Stanisław*, [w:] *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 2, red. E. Gigilewicz, Lublin 2018, t. 2, s. 621–622; S.W., Stanisław Zachorowski, „Kwartalnik Historyczny” 1918, R. XXXII, s. 524–525; S. Kutrzeba, *Ś.p. Stanisław Zachorowski*, „Przegląd Historyczny” 1919–1920, t. 22, s. 285–286; D. Synowiec, *Zachorowski Stanisław (1885–1918)*, [w:] *Polscy kanoniści (wiek XIX i XX)*, cz. II, opr. J.R. Bar, Warszawa 1981, s. 250–251.

² Jego nieliczne wyjazdy związane były z kwerendami naukowymi. W latach 1908–1909, w okresie od października do czerwca przebywał w Rzymie, gdzie pracował w Archiwum Watykańskim jako członek ekspedycji Akademii Umiejętności, AUJ, S II 619, *Zachorowski Stanisław. Docent prywatny*, k. 19.

³ AUJ, WP II 138, *Teczka habilitacyjna Stanisława Zachorowskiego*.

Curriculum vitae przyszłego uczonego⁴. Urodził się 6 lipca 1885 roku⁵. Po ukończeniu nauki w szkole ludowej w Krakowie zapisał się w 1895 roku do krakowskiego gimnazjum świętej Anny. Ukończył je w 1903 roku złożeniem egzaminu dojrzałości. W latach 1903/1904–1904/1905 pobierał edukację na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdzie kształcił się przez cztery półrocza w zakresie historii⁶. Od 1905 roku edukację kontynuował na Wydziale Prawa i Administracji, gdzie zaliczono mu dwa semestry spędzone na Wydziale Filozofii⁷.

W kwietniu 1908 roku w macierzystej uczelni przedstawił rozprawę, która stała się podstawą ubiegania się o stopień doktora filozofii. Publikacja *Węgierskie i polskie osadnictwo Spiszu do połowy XIV wieku*⁸, zyskała przychylne oceny krakowskiego środowiska akademickiego⁹. We *Wstępie* autor oddał hołd swojemu mentorowi,

⁴ Kiedy młody uczoney przygotowywał się do postępowania doktorskiego na Wydziale Filozofii UJ w 1908 roku, jako miejsce urodzenia podał Półwsie Zwierzynieckie (AUJ, WF II 504, *teczka doktorska Stanisława Zachorowskiego*, k. 14). Rozbieżność wynikała z administracyjnych przesunięć granic miejscowości. Półwsie Zwierzynieckie początkowo było wsią duchowno-klasztorną, stanowiącą własność norbertanek zwierzynieckich. Następnie wraz ze zlokalizowanym tam obszarem dworskim znalazła się w granicach Krakowa, będącego wówczas stolicą Wielkiego Księstwa Krakowskiego w zaborze austriackim.

⁵ Około 1908 roku wstąpił w związek małżeński z Ludwiką z domu Świda (1o voto Zachorowska; 2o voto Ciechomska). Z małżeństwa na świat przychodziły kolejno dzieci: Witold (1909), Jerzy (1911), Janina (1912) i Stefan (1914). P.M. Żukowski, op. cit., s. 583.

⁶ Na temat historii Wydziału Filozoficznego, jego struktury i osób tam pracujących zob. M. Stinia, *Uniwersytet Jagielloński w latach 1871–1914. Modernizacja procesu nauczania*, Kraków 2014, s. 98–126; *Uniwersytet Jagielloński. Złota księga Wydziału Filozoficznego*, red. J. Miklaszewska, J. Mizera, Kraków 2000. Na temat studiów historycznych w ramach Wydziału Filozofii zob. także: *Uniwersytet Jagielloński. Złota księga Wydziału Historycznego*, red. J. Dybiec, Kraków 2000.

⁷ AUJ, WF II 504, *teczka doktorska Stanisława Zachorowskiego*, k. 13. Podstawą odbywania studiów było *Rozporządzenie Ministerstwa Wyznań i Oświaty z d.1 Października 1850 roku*, L. 8214, D. P. P. L. 370, *którym wskutek Najwyższego Postanowienia z d. 29 Września 1850 r. ogłaszają się ogólne przepisy o pobieraniu nauk na wydziałach uniwersyteckich*: w Wiedniu, Pradze, we Lwowie, w Krakowie, (Ołomuńcu), Gracu i Insbruku, [w:] *Zbiór ustaw uniwersyteckich które uczniowie c. k. Uniwersytetów w moc §. 17. Rozporządzenia Ministerstwa Wyznań i Oświecenia z 1. Października 1850. L. 8214 D. P. P., otrzymują przy imatrykulacji, z dodaniem niektórych innych ustaw i przepisów dla młodzieży uniwersyteckiej potrzebnych*, Kraków 1892.

⁸ Kraków 1909.

⁹ Jeden z recenzentów, profesor Wiktor Czermak, w wydanej ocenie napisał: „Pracę trzeba uznać za udaną pod każdym względem i stojącą na wysokości wszystkich wymagań krytyki naukowej. AUJ, WF II 504, *teczka doktorska Stanisława Zachorowskiego*, k. 13.

profesorowi Karolowi Potkańskiemu¹⁰. Pomimo, iż – jak zaznaczył Zachorowski – rozprawa została dokończona już po śmierci Potkańskiego, jego nauki stały się dla kandydata do tytułu doktora inspiracją do podjęcia zagadnienia. Młody uczyony stwierdził, że profesor Potkański był tym, który wprowadził go w arkana studiów i nauk historycznych. Poza wdzięcznością wyrażaną „[...] za całe kierownictwo, stanowiące niejednokrotnie rodzaj współpracy [...]”¹¹, Zachorowski podkreślał wpływ Potkańskiego „[...] na naukę historyczną, który powinien być uważany za dopełnienie Jego bezpośredniej a przedwcześnie przerwanej działalności naukowej”¹².

Niespełna miesiąc później, 23 maja 1908 roku, Zachorowski przystąpił do rygorozów¹³ z historii i filologii polskiej. Obydwa egzaminy zostały zakończone wynikiem celującym. 18 lipca odbył się ostatni, tym razem z zakresu filozofii, zakończony taką samą oceną¹⁴. Wobec powyższego nic nie stało na przeszkodzie, żeby młody uczyony uzyskał stopień doktora filozofii w zakresie historii, co stało się 21 lipca 1908 roku¹⁵. Od 1 października 1909 roku Stanisław Zachorowski był zatrudniony na Wydziale Filozofii UJ w Seminarium Historycznym w charakterze asystenta¹⁶.

Stanisław Zachorowski nie zakończył edukacji na wykształceniu historycznym. Po uzyskaniu absolutorium w zakresie prawa, co miało miejsce 31 lipca 1908 roku, przystąpił do egzaminów doktorskich. Zgodnie z obowiązującymi przepisami składał kolejno następujące rygoroza: I (*iudicale*) zdał 9 lipca 1910 roku, kolejne (*historicum*)

¹⁰ Karol Potkański należał do grona wybitnych historyków, był także etnologiem i etnografem. Jako jeden z pierwszych polskich uczonych w swoich badaniach historycznych posiłkował się innymi naukami, między innymi etnografią. Był doświadczonym taternikiem, który jako pierwszy zdobył kilka szczytów, przykładowo Cubrynę (1884), Mały Ganek (1892), a jako drugi wszedł na Mnicha (1887). Por. *Pro memoria. Profesorowie Uniwersytetu Jagiellońskiego spoczywający na cmentarzach Krakowa i Polski 1803–202*, red. J.W. Tkaczyński, Kraków 2018, s. 301. Szerzej na temat K. Potkańskiego zob.: A. Kobak, *Karol Potkański w życiu i nauce (1861–1907). Między tradycją a modernizacją*, Łódź 2021.

¹¹ S. Zachorowski, *Węgierskie i polskie osadnictwo Spiszu do połowy XIV wieku*, Kraków 1909, s. 2.

¹² AUJ, WF II 504, *teczka doktorska Stanisława Zachorowskiego*, k. 13.

¹³ Rigorosum (rygoroza) obejmowały tematy z dziedzin pokrewnych do studiowanych przez kandydata i wraz z dysertacją wchodziły w skład wymagań dla uzyskania stopnia doktora.

¹⁴ Ibidem, k. 21 i 23.

¹⁵ AUJ, S II 619, *Zachorowski Stanisław. Docent prywatny*, k. 1.

¹⁶ M. Stinia, op. cit., s. 214.

23 lipca, a 10 czerwca następnego roku, III (*politicum*)¹⁷. W wyniku pomyślnie złożonych egzaminów 12 czerwca 1911 roku uzyskał stopień doktora praw¹⁸.

W literaturze podkreśla się, że oprócz profesora Karola Potkańskiego innym mistrzem Zachorowskiego był wybitny krakowski historyk prawa – profesor Bolesław Ulanowski¹⁹. To on sprawił, że naukowe zainteresowania Zachorowskiego skoncentrowały się na prawie kościelnym, a właściwie na historii tego prawa. Istotnie, profesor Ulanowski stał się prawdziwym mentorem dla młodego uczonego, służącym radą i motywującym go do kontynuowania kariery zawodowej. O dużym zaufaniu, jakie miał Ulanowski do swojego ucznia, świadczy to, że zaangażował go przy pracach wydawniczych *Studiów i Materiałów do Historii Ustawodawstwa Synodalnego*, przy edycji których uczestniczyli badacze tej miary co Władysław Abraham²⁰ i Jan Napomucen Fijałek²¹.

Kiedy Stanisław Zachorowski zyskał poziom naukowy uprawniający go do ubiegania się o awans, 14 stycznia 1913 roku zawnioskował do Rady Wydziału Prawa i Administracji UJ o dopuszczenie go do habilitacji w zakresie prawa kościelnego²². Podstawę procedury stanowiła praca *Rozwój i ustrój kapituł polskich w wiekach średnich*²³,

¹⁷ P.M. Żukowski, op. cit., s. 583.

¹⁸ AUJ, S II 619, Zachorowski Stanisław. *Docent prywatny*, k. 19.

¹⁹ Zob. np.: A. Petrani, *Nauka prawa kanonicznego w Polsce w XVIII i XIX wieku*, Lublin 1961, s. 184. Co do sylwetki i osiągnięć naukowych prof. Ulanowskiego zob. n.p.: W. Uruszczak, *Bolesław Ulanowski (1860–1919)*, [w:] *Złota księga Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. J. Stelmach, W. Uruszczak, Kraków 2000, s. 195–201.

²⁰ Władysław Abraham był wybitnym historykiem i historykiem prawa kościelnego, wykładowcą na Uniwersytecie Lwowskim, twórcą lwowskiej szkoły historii prawa kościelnego. Na temat Abrahama zob. A. Dębiński, M. Pyter, *Portrety polskich historyków prawa...*, s. 27–42; P. Alexandrowicz, *Władysław Abraham – doktor honoris causa Uniwersytetu Poznańskiego*, [w:] *Jurisprudencja lwowska. Publikacja pokonferencyjna*, red. J. Kruszyńska, M. Labijak, Poznań 2012, s. 107–113.

²¹ Ks. Jan Nepomucen Fijałek był historykiem Kościoła katolickiego, profesorem i dziekanem Wydziału Teologicznego UJ oraz profesorem i rektorem Uniwersytetu Lwowskiego. Na temat J.N. Fijałka zob. U. Perkowska, J. Urban, *Droga ks. prof. Jana Fijałka do uniwersyteckiej katedry*, „Nasza Przyszłość” 2021, t. 135, s. 115–148; S. Piech, *Jan Nepomucen Fijałek (1864–1936)*, [w:] *Złota Księga Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie*, red. S. Piech, Kraków 2000, s. 381–195. *Pro Memoria V. Profesorowie Uniwersytetu Jagiellońskiego...*, s. 95.

²² AUJ, WP II 138, *Teczka habilitacyjna Stanisława Zachorowskiego*, k. 9.

²³ Wyd. I, Kraków 1912; wyd. II, Kraków 2005.

przygotowana z inspiracji i pod kierunkiem profesora Ulanowskiego. Jako załącznik do dokumentacji Zachorowski przedłożył koncepcję prowadzenia wykładów. Pisał w niej: „Naukę prawa kościelnego mam zamiar dzielić na dwie części: na historię prawa kościelnego i na system obowiązującego prawa kościelnego. Wyodrębnienie historii prawa kościelnego i uczynienie z niej samodzielnego przedmiotu jest postulatem nauki zarówno ze względów metodycznych, jak i z powodów rzeczowych, tkwiących w istocie niniejszego przedmiotu. [...] W pierwszych półroczach mam zamiar obejmować w wykładach monograficzne przedstawienie pewnych instytucji kościelnych prawie wyłącznie z punktu widzenia historycznego, mam też zamiar szeroko uwzględnić partykularne prawo polskie”²⁴.

Z zachowanych w Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego materiałów wynika, że Stanisław Zachorowski nie doczekał się awansowania. Sprawa ujrzała światło dzienne dopiero pod koniec grudnia 1918 roku. Wtedy był to już tylko problem poboczny w procesie ustalania renty dla wdowy po krakowskim uczonym²⁵. Ówczesny dziekan Wydziału prawa i administracji UJ, profesor Stanisław Estreicher, zwrócił się w tej sprawie do Wydziału Oświaty przy Polskiej Komisji Likwidacyjnej. „Już przed półtora rokiem – pisał dziekan – zaproponował Wydział prawa [...], aby c. k. Ministerium Wyznań i Oświaty mianowało go [Zachorowskiego – M.P.] profesorem nadzwyczajnym prawa polskiego i kanonicznego [...]”.

Powolny sposób traktowania spraw przez władzę centralną sprawił, że nominacja została tylko w połowie załatwiona. W sierpniu bieżącego roku załatwiło ją przychylnie Ministerium Oświaty i odesłało do kancelarii cesarskiej, gdzie sprawa utknęła jednak ze względu na znaną niechęć do nominacji dla Galicji²⁶. Jak relacjonował dalej dziekan Estreicher, brak podpisu cesarza na gotowej nominacji spowodował, że Zachorowski nigdy nie uzyskał – oczekiwanego przez niego samego i przez Uniwersytet Jagielloński –

²⁴ AUJ, WP II 138, *Teczka habilitacyjna Stanisława Zachorowskiego*, k. 17–18.

²⁵ Śmierć młodego uczonego krakowskiego uruchomiła procedurę, na podstawie której wdowa po Zachorowskim postanowieniem Naczelnika Państwa z dnia 20 czerwca 1919 roku uzyskała „[...] wyjątkowo, w drodze łaski [...] na stałe pensję wdowią wraz z dodatkiem na wychowanie czworga dzieci”. Ibidem, k. 87. Prawo do pobierania pensji Ludwika Zachorowska utraciła z racji zawarcia powtórnego małżeństwa, z profesorem Konradem Ciechomskim, wykładowcą Wyższej Szkoły Gospodarstwa Wiejskiego w Cieszynie, co miało miejsce 2 lipca 1927 roku. Ibidem, k. 179.

²⁶ Ibidem, k. 73.

awansu²⁷. W rezultacie od 1 października 1909 roku do 21 grudnia 1918 roku był asystentem na Wydziale Filozoficznym²⁸, zaś w okresie od 25 lipca 1913 roku do 21 grudnia 1918 roku docentem prywatnym na Wydziale Prawa krakowskiej wszechnicy²⁹.

Krakowski uczony znakomicie łączył rolę historyka i prawnika nie tylko na polu dydaktycznym. Szczególnie przejawiało się to w charakterze jego publikacji, w których umiejętnie i z dużym znanstwem scalał ze sobą te dwie dyscypliny. Wśród najważniejszych prac Zachorowskiego można wymienić: *Kraków biskupi*³⁰, która to rozprawa powstała pod kierunkiem profesora Potkańskiego jeszcze podczas studiów jej autora; *Początki parafii polskich*³¹; *Sądy synodalne w Polsce*³²; *Rozwój i ustrój kapituł polskich w wiekach średnich*³³; *Polityka kościelna Polski w okresie Wielkich Soborów*³⁴; *Statuty synodalne krakowskie Zbigniewa Oleśnickiego (1436–1444)*, opracowane przez Zachorowskiego w Krakowie w 1915 roku. W 1917 roku uczony wydał pokaźny tom *Studia z historii prawa kościelnego i polskiego*. Wypełniły go

²⁷ Ibidem, k. 74.

²⁸ M. Stinia, op. cit., s. 214.

²⁹ Zob. np. C.K. Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. *Spis wykładów w półroczu zimowym: rok szkolny 1918/19*, Kraków 1918, s. 6.

³⁰ Kraków 1906.

³¹ Kraków 1908. Opracowując tę pozycję, autor miał ambicję, żeby stanąć w rzędzie takich tuzów nauki jak Władysław Abraham czy Bolesław Ulanowski. Wprawdzie zagadnienie powstania polskich parafii nie zostało przez niego definitywnie wyjaśnione, jednak w środowisku naukowym zwrócono uwagę, że jego podejście do nauki charakteryzuje odwaga i większa śmiałość sądów i hipotez niż jego mistrzów (S. Kutrzeba, op. cit., s. 285).

³² Kraków 1911. Stanisław Zachorowski na wstępie przedstawił źródła do historii synodów w Polsce, a następnie przeprowadził analizę organizacji zjazdów synodalnych.

³³ Kraków 1912. Monografia została podzielona na dwie części; w pierwszej, historycznej, autor zarysował rozwój instytucji kapitułnych od początku XIII wieku. Podjął także badania mające na celu ustalenie, w jaki sposób kapituły wykształciły się jako korporacje samorządne, odgrywające istotną rolę w zarządzie diecezji. W części drugiej, dogmatycznej, S. Zachorowski przedstawił ustrój kapituł jako już rozwiniętych form prawnych. „Część pierwsza jest niewątpliwie ciekawsza i ważniejsza, odśladania bowiem interesujące rysy i cechy rozwoju kapituł na gruncie im obcym, gdzie więc brakowało warunków genetycznej ewolucji, z tego zaś powodu ma wartość nawet dla ogólnych dziejów kapituł. Część druga obraca się w granicach pojęć statycznych i utartych – konstatował autor”. S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój kapituł polskich w wiekach średnich...*, s. 6.

³⁴ „Themis Polska”, seria II, t. 4, Warszawa 1914, s. 1–19.

trzy prace: *Synody diecezjalne w latach 1423–1427*; *O Consiliach w sprawie koronacji Witolda (1429–1430)* oraz *Colloquia w Polsce od w. XII do XIV*³⁵.

Rozprawą niezwykle ważną, ale zredagowaną i wydaną po śmierci uczonego była praca *Ś.p. Stanisława Zachorowskiego studja do dziejów wieku XIII w pierwszej jego połowie*³⁶. Jak podkreślał we *Wstępie* edytor, profesor Jan Fijałek, Zachorowski zaczynał swoje młodzieńcze studia od źródłowych badań historycznoprawnych XIII wieku. „I ostatnią swoją pracę, jaką zdołał wykończyć [...] przedstawieniu całości dziejów naszych owego stulecia poświęcił [...]. Niewątpliwie – konkludował Fijałek – najbardziej to jest dojrzałe dzieło jego”³⁷.

Wspomniany wyżej profesor Fijałek tak podsumował umiejętności badawcze młodego uczonego: „[...] historyk i prawnik w jednej osobie, [...] albowiem umiał w niezamąconej harmonii połączyć w sobie oba kierunki myśli i sądu; pomocną mu wielce była rozległa wiedza i ścisłość prawnicza, wspomagająca w nim ona, a nie przygniotta historyka [...]”³⁸. Z kolei, oceniając prace swojego młodszego kolegi, profesor Kutrzeba wyraził pogląd, iż są one „[...] metodycznie poprawne, bardzo starannie opracowane, zapowiadały w młodym autorze pracownika, umiejącego wnikać w głąb badanego zagadnienia, wydobywać z drobnych nieraz wzmianek źródłowych pełną ich treść i wiązać zdobyte w ten sposób rezultaty w syntetyczną, a bardzo przejrzystą ujętą całość”³⁹.

2. Zaproszony, lecz niewykładowy

Nie jest powszechnie znane, że identyfikowany głównie z kręgami uniwersytetu w Krakowie Stanisław Zachorowski, miał związki z lubelskim środowiskiem akademickim. Początki tej relacji powiązane są z powołaniem do życia w 1918 roku

³⁵ „Praca niniejsza – podkreślał autor – zamierza przysłużyć się historii polskiego systemu stanowo-reprezentacyjnego przez zbadanie kolokwii w okresie od wieku XII do końca panowania Kazimierza [Wielkiego]”. S. Zachorowski, *Studia z historii prawa kościelnego i polskiego*, Kraków 1917, s. 1.

³⁶ Wyd. J. Fijałek, Kraków 1920.

³⁷ Ibidem, s. 2.

³⁸ *Ś.p. Stanisława Zachorowskiego studja do dziejów wieku XIII w pierwszej jego połowie*, wyd. J. Fijałek, Kraków 1920, s. 2.

³⁹ S. Kutrzeba, op. cit., s. 285.

Uniwersytetu Lubelskiego⁴⁰. Zanim jednak nastąpiło formalne uruchomienie uczelni, Komitet Organizacyjny⁴¹ zebrany w Petersburgu pod kierownictwem księdza Idziego Radziszewskiego⁴² czynił zabiegi o pozyskanie odpowiednich zezwoleń na uruchomienie szkoły wyższej, znalezienie właściwej siedziby oraz zespołu wykładowców. Pierwsza kwestia okazała się najmniej problematyczna. Zebrana w Warszawie w dniach 27 i 28 lipca 1918 roku konferencja biskupów Królestwa Polskiego po wysłuchaniu referatu księdza Radziszewskiego postanowiła udzielić mu pełnomocnictwa do założenia uniwersytetu w Lublinie⁴³. Koniecznym krokiem do dopełnienia formalności było uzyskanie analogicznej zgody ze strony Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Decyzja resortowa umożliwiającą otwarcie uczelni została wydana 6 września 1918 roku⁴⁴. Dzięki uzyskaniu tego dokumentu oraz poparciu episkopatu organizatorzy na czele z Radziszewskim mogli przystąpić do budowania struktur uniwersytetu.

Kolejne wymogi okazały się bardziej skomplikowane. Zawitości związane z pozyskaniem odpowiedniej siedziby zmusiły organizatorów uczelni do tymczasowego zasiedlenia budynku lubelskiego Seminarium Duchownego, mieszczącego się przy ulicy Zamojskiej. Niełatwe było także skompletowanie kadry akademickiej. Przeszkoda ta rzutowała bezpośrednio na fakt, że wykłady nie mogły się rozpocząć przez kilka

⁴⁰ „Uniwersytet Lubelski” to nazwa pierwotna uczelni, choć trzeba wspomnieć, że w dokumentach kierowanych do Stolicy Apostolskiej od początku używano łacińskiego określenia: *Universitas Catholica Lublinensis*. Od momentu zatwierdzenia przez ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Gustawa Dobruckiego statutu lubelskiej uczelni, co miało miejsce 2 marca 1928 r., zaczęto oficjalnie używać nazwy „Katolicki Uniwersytet Lubelski”. K. Burczak, *100 lat prawa kanonicznego na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II*, „Studia Prawnicze KUL” 2019, nr 1(77), s. 29.

⁴¹ W skład gremium, którego zadaniem było omówienie wszelkich kwestii związanych z utworzeniem uniwersytetu w Lublinie, w tym struktury uczelni i pierwszego statutu weszli m.in.: Idzi Radziszewski, Karol Jaroszyński, Franciszek Skąpski, ks. Czesław Falkowski, Konstanty Chyliński, Stanisław Ptaszycki, Jerzy Fiedorowicz i Klemens Jędrzejewski. Zob. BU KUL, Dz. Rkps 1139 A, K. Jędrzejewski, *Kilka wspomnień związanych z genezą KUL-u*.

⁴² Sylwetkę pierwszego rektora KUL przedstawia m.in.: A. Dębiński, M. Pyter, *Wizjoner i realista. O Idzim Radziszewskim twórcy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2020; I. Wodzianowska, *Ksiądz Idzi Radziszewski w służbie Bogu i Ojczyźnie*, „Summarium Societatis Scientiarum Catholicae Universitatis Lublinensis Ioannis Pauli II” 2018, R. 47, s. 21–40; G. Karolewicz, *Ksiądz Idzi Radziszewski 1871–1922*, Lublin 1998.

⁴³ AKUL, sygn. 2, Rep. 124, *Zespół Przedwojenny. Erekcja Uniwersytetu Lubelskiego i ogólna organizacja od 1918*.

⁴⁴ Ibidem.

miesiący od uzyskania pozwoleń na organizację uczelni. Lubelska prasa donosiła: „[...] skompletowanie odpowiednich sił profesorskich zajmuje stosunkowo dużo czasu”⁴⁵.

Po licznych pertraktacjach udało się jednak pozyskać profesorów przede wszystkim z Petersburga, Lwowa, Krakowa, Wilna i Warszawy⁴⁶. Niemal cała organizacja nowo powstającej uczelni opierała się na osobach profesorów wywodzących się spoza Lublina i dojeżdżających na powierzone im wykłady i seminaria.

Kompletując poszczególne elementy niezbędne do uruchomienia uniwersytetu, organizatorzy przystąpili do budowy struktury, której fundamentem były wydziały i organy zarządzające, zarówno jednoosobowe, jak i kolegialne. Ustalono, że powstający uniwersytet początkowo będzie składał się z czterech wydziałów⁴⁷, w tym z dwóch prawniczych, to jest Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych i Wydziału Prawa Kanonicznego i Nauk Moralnych.

Wśród osób, które zadeklarowały chęć podjęcia pracy na nowo tworzonej uczelni znalazł się między innymi młody krakowski docent Stanisław Zachorowski. Chcąc się wywiązać ze zobowiązania, po raz pierwszy przybył do Lublina późną jesienią 1918 roku, gdzie spotkał się z mianowanym przez Episkopat Królestwa Polskiego rektorem Radziszewskim. Spotkanie odbyło się w tymczasowej siedzibie tworzonego uniwersytetu i dotyczyło warunków zatrudnienia Zachorowskiego. Informacje zawarte w materiałach archiwalnych wskazują, że krakowski uczony był zdecydowany na podjęcie pracy. Dodatkowo przyjeżdżając do miasta nad Bystrzycą, przywiózł ze sobą bibliotekę niezbędną do prowadzenia wykładów i zdeponował ją w jednym z gabinetów uczelni⁴⁸.

W odręcznie sporządzonym i przekazanym rektorowi Radziszewskiemu kwestionariuszu datowanym na 25 listopada 1918 roku Zachorowski złożył propozycje wykładów dla studentów Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych na rok akademicki

⁴⁵ „Głos Lubelski” z 2 listopada 1918, s. 2.

⁴⁶ Wśród profesorów w pierwszym składzie byli między innymi B. Żongołłowicz, K. Chyliński, J. Fiedorowicz, Z. Pazdro, K. Kumaniecki, A. Peretiatkowicz, J. Wiślicki, S. Ptaszycki i A. Micheletti.

⁴⁷ Poza wydziałami prawniczymi były to: Wydział Humanistyczny i Wydział Teologii. *Spis Wykładów i Wykaz Instytucyj Uniwersyteckich. Półrocze zimowe 1918/1919*, Lublin 1919. Taka struktura zachował się przez cały okres międzywojenny.

⁴⁸ AKUL, sygn. 86, *Profesorowie zaproszeni, lecz niewykładali*, Stanisław Zachorowski, k. 106.

1918/1919. W pierwszym półroczu miały to być: *Wstęp do nauki prawa*; *Historia ustroju Polski* (cz. I); *Seminarium z prawa polskiego*. W semestrze drugim zajęcia miały być powtórzone, przy czym *Historia ustroju Polski* miała obejmować część drugą materiału. Na wykład ze *Wstępu do nauki prawa* mieli także uczęszczać studenci Wydziału Prawa Kanonicznego i Nauk Moralnych⁴⁹.

Nie ulega wątpliwości, że pozyskanie profesora, który miał uprawnienia do prowadzenia zajęć na obu wydziałach jurystycznych, stanowiło dla władz uniwersytetu niezwykle korzystną okoliczność. Ponadto zatrudnienie na Uniwersytecie Lubelskim młodego historyka prawa dawało uczelni gwarancję, że poza prowadzonymi wykładami i seminariami profesor zasiądzie również w gremiach uczelnianych i wydziałowych. Równie ważny był fakt, że jedna z kluczowych dla I roku katedr prawnych będzie mogła zostać obsadzona. Jeśli zaś dodamy do tego, że profesor wywodził się z renomowanej krakowskiej wszechnicy, był uczniem znanych profesorów, miał w swoim dorobku istotne z punktu widzenia historii prawa prace, problem nowo powstałych lubelskich wydziałów prawnych, przynajmniej w zakresie nauczania przedmiotów historycznoprawnych, wydawał się rozwiązany.

W krótkim liście, datowanym na 2 grudnia 1918 roku, ksiądz Idzi Radziszewski informował profesora Zachorowskiego, że początek wykładów jest zaplanowany na 9 grudnia. Równocześnie prosił krakowskiego uczonego o przyjazd do Lublina już 7 grudnia celem omówienia ostatnich przed inauguracją spraw uczelni⁵⁰. W tygodniu poprzedzającym rozpoczęcie funkcjonowania Uniwersytetu Lubelskiego, pomiędzy 2 a 9 grudnia 1918 roku, miała miejsce szczególnie intensywna wymiana korespondencji pomiędzy rektorem Radziszewskim a profesorem Zachorowskim, która jednoznacznie wskazywała, że przybycie uczonego do Lublina – w najlepszym przypadku – zostanie czasowo odłożone. W odpowiedzi na przywołaną powyżej

⁴⁹ Według Spisu wykładów, Zachorowski miał mieć zajęcia na WPKiNM: historia prawa kościelnego w Polsce (2 godz. tyg. w I sem.), zaś na WPiNS-E: historia prawa polskiego (2 godz. tyg. w I sem.) oraz seminarium z historii prawa polskiego (2 godz. tyg. w I sem.), *Spis Wykładów*, s. 17, 21–22.

⁵⁰ Dodatkowo rektor Radziszewski polecił profesorowi Zachorowskiemu powiadomić o konieczności przyjazdu do Lublina profesora Kumanieckiego oraz „[...] wyszukać w bibliotekach [z racji prowadzonych w Krakowie kwerend – M.P.] Księdza Mazurkiewicza niech zaraz przyjedzie dla rozpoczęcia wykładów”. AKUL, sygn. 86, *Profesorowie zaproszeni, lecz niewykładali*, Stanisław Zachorowski, k. 119.

informację wzywającą Zachorowskiego do stawienia się w Lublinie profesor wysłał natychmiastową odpowiedź. Informował w niej zwięźle: „Leżę chory; termin zapóźnię; polecenia spełnię”⁵¹.

6 grudnia profesor Zachorowski wystosował do rektora Radziszewskiego obszerny list, w którym pisał: „W drodze z Lublina zachorowałem na influenzę [grypę – M.P.] hiszpańską, którą wprowadzie już przebyłem, ale codziennie jeszcze miewam gorączkę, tak że nie mogę jeszcze ani wstawać, ani z domu wychodzić. W dniu otrzymania depeszy (w poniedziałek) myślałem, że może za jakieś 10 dni będę mógł się w Lublinie zjawić, ale obecnie nie mogę o tem myśleć. Bardzo mi jest przykro, że otwarcie roku szkolnego w naszym uniwersytecie rozpoczynam od choroby i że nie mogę się stawić wtedy, kiedy inni już rozpoczynają wykłady. [...] Mam zamiar zaraz po Nowym Roku stanąć do pracy, nie przypuszczam bowiem, żeby ten stan gorączkowy ciągnął się dłużej. Zarazem składam oświadczenie, że gotów jestem oddać uczniom wszystkie opuszczone w ciągu miesiąca grudnia wykłady z obu przedmiotów, które ogłosiłem. [...]”⁵². Zarówno długość listu, jak i wyjątkowo staranna kaligrafia mogły świadczyć, że Zachorowski – pomimo nieustępującej gorączki – czuł się stosunkowo dobrze i był pełen nadziei na podjęcie zadań w Lublinie.

Zgodnie z tym, co donosiła prasa, zajęcia na Uniwersytecie Lubelskim miały się rozpocząć 9 grudnia 1918 roku⁵³. W przeddzień w kościele seminaryjnym została odprawiona msza święta inaugurująca nowy rok akademicki. Po niej zaś rozpoczęły się obrady ogólnego zebrania profesorów⁵⁴. Podczas posiedzenia rektor Radziszewski dokonał prezentacji Senatu Akademickiego, wyłoniono także kandydata na stanowisko prorektora, jak również dziekanów poszczególnych wydziałów. Pracę rozpoczęła także Komisja Immatrykulacyjna, której zadaniem było skompletowanie wpisów

⁵¹ Ibidem, k. 120.

⁵² Ibidem, k. 121.

⁵³ „Głos Lubelski” z 6 grudnia 1918 roku (strona tytułowa).

⁵⁴ Gremium miało początkowo głos decydujący w sprawach organizacyjnych nowo powołanej uczelni i jako takie funkcjonowało obok Senatu Akademickiego. Od 12 marca 1920 roku organ ten dokonał samoograniczenia swoich kompetencji, uznając się za gremium o charakterze doradczym, przy jednoczesnej deklaracji, że najwyższą władzą uczelni o charakterze kolegialnym jest Senat Akademicki. M. Pyter, *Ogólne zebranie profesorów*, [w:] *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 2, red. E. Gigilewicz, Lublin 2018, s. 126.

zarejestrowanych studentów⁵⁵. Profesor Stanisław Zachorowski wszedł w skład zarówno Senatu Akademickiego, jak i Komisji Immatrykulacyjnej, a także został powołany na katedrę historii ustroju Polski. Ponadto objął funkcję dziekana Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych⁵⁶. Informację o nominacjach przesłał choremu profesorowi drogą telegraficzną sekretarz uniwersytetu, Jan Barchwic, dopytując jednocześnie o datę stawienia się w Lublinie⁵⁷.

Uniwersytet Lubelski, a tym samym wydział prawa rozpoczęły działalność. Stało się to jednak bez udziału nowo mianowanego dziekana. W ciągu zaledwie kilku dni sytuacja zdrowotna młodego uczonego z Krakowa uległa gwałtownemu pogorszeniu. Odpowiadając Barchwici na pytanie o datę przyjazdu, Zachorowski wprawdzie przekazał w formie telegramu, że ma nadzieję na przystąpienie do pracy w styczniu, jednak jednocześnie informował o nawrocie choroby i jej ostrym przebiegu. „Przebywam ciężką recydywę hiszpanki” – donosił⁵⁸. 19 grudnia z polecenia rektora Radziszewskiego, sekretarz uczelni wystosował do Zachorowskiego pismo co do terminu akademickich ferii zimowych i czasu wolnego od zajęć. Wyrażał nadzieję i przekonanie, że profesor będzie obecny 5 stycznia na posiedzeniu Senatu Akademickiego, gdzie miały zostać omówione istotne sprawy związane z organizacją i działalnością uczelni oraz ustalone plany studiów⁵⁹. W tym samym piśmie widnieje informacja, iż rektor Uniwersytetu Lubelskiego żywi przekonanie, że Zachorowski będzie mógł dodatkowo objąć w II semestrze wykład z historii prawa kościelnego w Polsce⁶⁰.

Odpowiedź profesora Zachorowskiego już jednak nie nadeszła. 22 grudnia do lubelskiej uczelni dotarł lakoniczny telegram przesłany przez Ludwikę Zachorowską, żonę uczonego. Donosiła w nim: „Stanisław Zachorowski zmarł

⁵⁵ I. Wodzianowska, *Deo et Patriae. Rektor ks. Idzi Radziszewski (1918–1922) – uczonego i dzieło*, [w:] *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918–1944*, t. I, red. G. Bujak, Lublin–Warszawa 2019, s. 38.

⁵⁶ AKUL, sygn. 24 I, *Zespół Przedwojenny (1918–1939), Protokoły plenarnych posiedzeń [Wykładających] i Senatu [Akademickiego] UL. 1918–1926*. [niepełne], b.p.

⁵⁷ Zob. AKUL, sygn. 86, *Profesorowie zaproszeni, lecz niewykładali, Stanisław Zachorowski*, k. 122.

⁵⁸ Ibidem, k. 123.

⁵⁹ Ibidem, k. 124.

⁶⁰ Ibidem.

21 grudnia”⁶¹. Jeszcze tego samego dnia władze uczelni wystosowały do rodziny zmarłego depezę kondolencyjną⁶². Rektor Radziszewski i sekretarz uczelni Jan Barchwic w zaadresowanym do „Profesorowej Zachorowskiej” telegramie wyrazili żal i ubolewanie z powodu wielkiej straty, jaką poniosła nauka polska, w tym szczególnie Uniwersytet Lubelski, który żywił nadzieję na szeroko zakrojoną współpracę⁶³.

Śmierć młodego, 33-letniego profesora, który wywodził się z uczelni jagiellońskiej i zobowiązał się do przekazywania wiedzy lubelskim studentom, była ciosem w tworzącej się historii Uniwersytetu Lubelskiego. Uczelnia straciła znakomitego wykładowcę, historyka prawa, a także członka Senatu Akademickiego, pierwszego dziekana Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych oraz kierownika katedry. W trudnym okresie poszukiwania kadry zarządczej i dydaktycznej jego strata była dla wydziału i całej uczelni niezwykle dotkliwa.

Mimo iż Zachorowski nie przystąpił do pełnienia swoich czynności, lubelska uczelnia zareagowała z ogromną dawką współczucia i empatii, traktując zmarłego uczzonego jak pracownika, z którym była ściśle związana. Kilka dni po pogrzebie który – jak relacjonował krakowski profesor, Rafał Taubenschlag – „[...] odbył się w samą Wigilię Bożego Narodzenia, na cmentarzu Rakowickim, wśród łkania i płaczu wszystkich obecnych”⁶⁴, po świętach Bożego Narodzenia, w gremiach Uniwersytetu Lubelskiego podjęto akcję materialnej pomocy rodzinie zmarłego. Z dziekanatu Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych zostało wystosowane do rektora Radziszewskiego pismo z prośbą o udzielenie finansowego wsparcia rodzinie Zachorowskiego. Profesor pozostawił bowiem „żonę, matkę żony i czworo drobnych dzieci, w najsmutniejszym położeniu finansowym, wprost bez żadnego zaopatrzenia”⁶⁵. Władze lubelskiej wszechnicy pozytywnie odpowiedziały na ten apel i w połowie stycznia 1919 roku sekretarz uczelni w krótkiej notatce poinformował wdowę po zmarłym profesorze, że otrzyma ona pensję należną Zachorowskiemu za grudzień oraz tak zwany kwartał pośmiertny⁶⁶. Rektor uczelni w Lublinie wszedł w porozumienie z Uniwersytetem

⁶¹ Ibidem, k. 125.

⁶² Ibidem, k. 126.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ APAN, sygn. III–98, *Materiały Rafała Taubenschlaga, Pamiętniki z lat 1881–1947*, mps, k. 94.

⁶⁵ AKUL, sygn. 86, *Profesorowie zaproszeni, lecz niewykładali, Stanisław Zachorowski*, k. 127.

⁶⁶ Ibidem, k. 130.

Jagiellońskim i na bieżąco informował rektora UJ, Stanisława Estreichera, o poczynaniach ze strony lubelskiej Alma Mater⁶⁷.

Kilka dni później Ludwika Zachorowska przesała rektorowi Radziszewskiemu podziękowania za obiecaną pomoc. W tym samym liście złożyła propozycję odsprzedaży na rzecz lubelskiej wszechnicy części księgozbioru zmarłego męża. Aktualnie trudno wyrokować, czy chęć sprzedaży książek profesora mogła być podyktowana sentymentem do lubelskiej uczelni, czy niełatwym położeniem materialnym wdowy. Ona sama w liście skierowanym do rektora Radziszewskiego pisała: „Zaznaczyć muszę, iż do uczynienia tej propozycji skłania mnie jedynie i wyłącznie pewien wzgląd uczuciowy. Miło by mi było, gdyby książki gromadzone przez mego męża z takim umiłowaniem od najwcześniejszej młodości mogły służyć temu uniwersytetowi, na którym nie dane mu było pracować”⁶⁸. Zaproponowała także, że nadeśle wykaz książek wraz z wyceną.

Podręczną bibliotekę, którą Zachorowski zabrał ze sobą do Lublina, odbywając pierwszą wizytę w mieście nad Bystrycą, zgodnie z prośbą wdowy przekazano wskazanej przez nią osobie. Jak informowała Ludwika Zachorowska, książki te miały być wywiezione do Krakowa i tam przed sprzedażą zostać wycenione⁶⁹. Po jakimś czasie wróciły jednak do Lublina i służyły studentom. Władze Uniwersytetu Lubelskiego bowiem zdecydowały się na odkupienie dużej części księgozbioru profesora Zachorowskiego i podręcznej biblioteki⁷⁰.

3. Zakończenie

Analizując materiały archiwalne, nie sposób nie odnieść wrażenia, że pomimo feralnych okoliczności związanych z podjęciem pracy w Lublinie przez Zachorowskiego została nawiązana głęboka więź przedwcześnie zmarłego młodego uczonego, a później także jego rodziny z uczelnią lubelską. Świadczy o tym list, jaki Ludwika Zachorowska skierowała do rektora Radziszewskiego i słowa, które wyrażały relację, jaka połączyła

⁶⁷ Ibidem, k. 129.

⁶⁸ Ibidem, k. 159.

⁶⁹ Ibidem, k. 161.

⁷⁰ I. Wodzianowska, *Deo et Patriae...*, s. 65.

jej zmarłego męża z ośrodkiem akademickim w mieście nad Bystrzycą. Pisała ona: „Zabierał się do tej pracy z wielkim zapałem, byłby służył nauce polskiej na tej nowej placówce z całą bezinteresownością i poświęceniem, nie szczędząc trudu, by miłość dla tej nauki rozbudzić także wśród młodzieży, jak to czynił zawsze dotychczas. Bóg jednak inaczej rozrządził”⁷¹.

Przedwczesna śmierć młodego profesora miała szeroki oddźwięk w środowisku akademickim, zarówno w krakowskim, jak i lubelskim. Co oczywiste, w Jagiellońskiej wszechnicy Zachorowski był bardziej znany niż na Uniwersytecie Lubelskim, stąd też większość wiadomości i nekrologów po jego śmierci pochodziła z Krakowa. Jak dowiadujemy się z listu, który Jerzy Fiedorowicz – wykładowca prawa rzymskiego, prawa handlowego i wekslowego na lubelskiej uczelni – przesłał na ręce rektora Radziszewskiego, śmierć Zachorowskiego dotknęła zwłaszcza jego mentora, profesora Ulanowskiego. „Ulanowski jest zrozpaczony z powodu śmierci Z. [...]” – donosił Fiedorowicz⁷².

Krakowski romanista profesor Rafał Taubenschlag pisał o zmarłym: „Był on perłą jako człowiek, a fenomenem jako uczony. [...] Gdy zakładano Uniwersytet Lubelski wyjechał do Lublina, w drodze zaraził się tyfusem i zmarł w bardzo młodym wieku. Śmierć jego odczułem jako śmierć kogoś mi bardzo bliskiego”⁷³. Z kolei Stanisław Kutrzeba we wspomnieniu pośmiertnym napisał, że środowisko akademickie łączyło z młodym, prężnym naukowcem ogromne nadzieje. „Wytrwałość – pisał – której nie potrafiły nadwyżyć niestychanie trudne warunki jego życia, dawała gwarancję, że spod jego pióra wyjdzie długi szereg prac, będących prawdziwym bogactwem nauki historii. Nie miały się spełnić złączone z nim nadzieje. Powołany do Uniwersytetu w Lublinie na profesora historii prawa polskiego, zmuszony tylko warunkami życia opuszczał Kraków, ukochany przezeń jako najbardziej z polskich miast nadający się do pracy naukowej. Nie dane mu jednak było objąć katedry. Z zarodkiem strasznej choroby powrócił do Krakowa, i już z niej nie miał się dźwignąć”⁷⁴.

⁷¹ AKUL, sygn. 86, *Profesorowie zaproszeni, lecz niewykładali, Stanisław Zachorowski*, k. 160.

⁷² Ibidem, k. 155.

⁷³ APAN, sygn. III–98, *Materiały Rafała Taubenschlaga*, k. 94.

⁷⁴ S. Kutrzeba, *Ś.P. Stanisław Zachorowski*, s. 285.

Dwa dni po śmierci na tę tragiczną wiadomość zareagowało lwowskie Towarzystwo dla popierania nauki polskiej, wraz z jego prezesem profesorem Oswaldem Balzerem i sekretarzem profesorem Przemysławem Dąbkowskim⁷⁵. Drugi z wymienionych miał ścisłe związki z lubelską uczelnią, będąc od samego początku gorącym jej admiratorem. 24 grudnia 1918 roku napisał do rektora Radziszewskiego: „Z powodu przedwczesnego zgonu Członka Lubelskiej Alma Mater [...] znakomitego uczonego, przesyłam wyrazy współczucia i żalu. Nauka nasza traci w Nim siłę pierwszorzędnej wartości, żal jest tym większy, iż właśnie otwierało się przed Zmarłym tak obszerne i wdzięczne pole działania na nowym Uniwersytecie”⁷⁶.

Z zachowanej dokumentacji wynika, że rektor Radziszewski rozpoczął natychmiast poszukiwania profesora, który mógłby wejść w obowiązki zmarłego krakowianina. Jedną z osób, która wspomagała w tym rektora, był przywołany wyżej profesor Fiedorowicz. Jak relacjonował, po uzyskaniu wiadomości na temat zgonu Zachorowskiego natychmiast skontaktował się z krakowskimi profesorami Kutrzebą i Ulanowskim, by ci wskazali osobę, która objęłaby lubelskie obowiązki. Profesor Ulanowski był tak przygnębiony faktem śmierci swojego ucznia, że nie był zdolny podjąć się poszukiwania następcy⁷⁷. Profesor Kutrzeba podał wprawdzie dwa nazwiska⁷⁸, ale żaden z proponowanych kandydatów ostatecznie nie został wzięty pod uwagę.

Dziekanem Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych został profesor Antoni Peretiatkowicz⁷⁹, zaś wykłady z historii prawa polskiego, seminarium i ćwiczenia przez kilka pierwszych lat prowadził zastępca profesora, doktor Józef Rafacz⁸⁰.

⁷⁵ AUJ, S II 619, *Zachorowski Stanisław. Docent prywatny*, k. 71. Przemysław Dąbkowski rozpoczął pracę na Wydziale Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych na Uniwersytecie Lubelskim w 1921 roku.

⁷⁶ AKUL, *Dąbkowski Przemysław*, A-br.

⁷⁷ AKUL, sygn. 86, *Profesorowie zaproszeni, lecz nie wykładali, Stanisław Zachorowski*, k. 157.

⁷⁸ Pierwszym kandydatem był doktor Adam Kłodziński, pracownik Archiwum Krajowego w Krakowie. Zdaniem Kutrzeby Kłodziński miał wystarczające przygotowanie, żeby prowadzić wykłady z historii prawa polskiego na WPiNS-E na Uniwersytecie Lubelskim. Jedynym mankamentem było to, że miał on: „[...] tak wysokie pojęcie o sumie swych wiadomości, że mówi, że habilitować się nie będzie, bo i bez tego muszą mu dać profesurę” (AKUL, sygn. 86, *Profesorowie zaproszeni, lecz nie wykładali, Stanisław Zachorowski*, k. 157). Drugim był „Rangorowicz, uwolniony z wojska. Kwalifikacje średnie, lecz zdaniem Kutrzeby wykładom podoła”. Tamże.

⁷⁹ *Spis Wykładów i Wykaz Instytucji Uniwersyteckich*, s. 26–27, 29.

⁸⁰ Ibidem, s. 15.

Bibliografia

Archiwalia

- AKUL, Dąbkowski Przemysław, A-br.
- AKUL, sygn. 86, Profesorowie zaproszeni, lecz niewykładali, Stanisław Zachorowski.
- AKUL, sygn. 2, Rep. 124, Zespół Przedwojenny. Erekcja Uniwersytetu Lubelskiego i ogólna organizacja od 1918.
- AKUL, sygn. 24 I, Zespół Przedwojenny (1918–1939), Protokoły plenarnych posiedzeń [Wykładających] i Senatu [Akademickiego] UL. 1918_1926. [niepełne], b.p.
- APAN, sygn. III–98, Materiały Rafała Taubenschlaga, Pamiętniki z lat 1881–1947, mps.
- AUJ, WF II 504,teczka doktorska Stanisława Zachorowskiego.
- AUJ, WP II 138, Teczka habilitacyjna Stanisława Zachorowskiego.
- AUJ, S II 619, Zachorowski Stanisław. Docent prywatny.
- BU KUL, Dz. Rkps 1139 A, K. Jędrzejewski, Kilka wspomnień związanych z genezą KUL-u.

Literatura

- Alexandrowicz Piotr, *Władysław Abraham – doktor honoris causa Uniwersytetu Poznańskiego*, [w:] *Jurisprudencja lwowska. Publikacja pokonferencyjna*, red. Joanna Kruszyńska, Mikołaj Labijak, Poznań 2012, s. 107–113.
- Bednaruk Waldemar, *Zachorowski Stanisław*, [w:] *Encyklopedia 100-lecia KUL*, red. Edward Gigilewicz, t. 2, Lublin 2018, s. 621–622.
- Biliński Piotr, *Stanisław Kutrzeba 1876–1946. Biografia naukowa i polityczna*, Kraków 2011.
- Burczak Krzysztof, *100 lat prawa kanonicznego na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II*, „*Studia Prawnicze KUL*” 2019, nr 1(77), s. 29–60.
- C.K. *Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Spis wykładów w półroczu zimowym: rok szkolny 1918/19*, Kraków 1918.
- Dębiński Antoni, Pyter Magdalena, *Portrety polskich historyków prawa. Okres II Rzeczypospolitej*, Lublin 2024.
- Dębiński Antoni, Pyter Magdalena, *Wizjoner i realista. O Idzim Radziszewskim twórcy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2020.
- „Głos Lubelski” z 2 listopada 1918 roku, s. 2.
- „Głos Lubelski” z 6 grudnia 1918 roku (strona tytułowa).
- Karolewicz Grażyna, *Ksiądz Idzi Radziszewski 1871–1922*, Lublin 1998.
- Kobak Andrzej, *Karol Potkański w życiu i nauce (1861–1907). Między tradycją a modernizacją*, Łódź 2021.
- Kutrzeba Stanisław, *Ś.p. Stanisław Zachorowski*, „*Przegląd Historyczny*” 1919–1920, t. 22, s. 285–286.
- Perkowska Urszula, Urban Jacek, *Droga ks. prof. Jana Fijałka do uniwersyteckiej katedry*, „*Nasza Przyszłość*” 2021, t. 135, s. 115–148.

- Piech Stanisław, *Jan Nepomucen Fijałek (1864–1936)*, [w:] *Złota Księga Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie*, red. Stanisław Piech, Kraków 2000, s. 381–195.
- Petrani Aleksy, *Nauka prawa kanonicznego w Polsce w XVIII i XIX wieku*, Lublin 1961.
- Pro memoria. Profesorowie Uniwersytetu Jagiellońskiego spoczywający na cmentarzach Krakowa i Polski 1803–2022*, red. Jan Wiktor Tkaczyński, Kraków 2018.
- Pyter Magdalena, *Ogólne zebranie profesorów*, [w:] *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 2, red. Edward Gigilewicz, Lublin 2018, s. 126.
- Rozporządzenie Ministerstwa Wyznań i Oświaty z d.1 Października 1850 roku, L. 8214, D. P. P. L. 370, którym wskutek Najwyższego Postanowienia z d. 29 Września 1850 r. ogłaszają się ogólne przepisy o pobieraniu nauk na wydziałach uniwersyteckich: w Wiedniu, Pradze, we Lwowie, w Krakowie, (Ołomuńcu), Gracu i Insbruku, [w:] *Zbiór ustaw uniwersyteckich które uczniowie c. k. Uniwersytetów w moc §. 17. Rozporządzenia Ministerstwa Wyznań i Oświecenia z 1. Października 1850. L. 8214 D. P. P., otrzymują przy imatrykulacji, z dodaniem niektórych innych ustaw i przepisów dla młodzieży uniwersyteckiej potrzebnych*, Kraków 1892.
- Spis wykładów i wykaz instytucji uniwersyteckich. Półrocze zimowe 1918/1919*, Lublin 1919.
- Spis wykładów i wykaz instytucji uniwersyteckich. Półrocze letnie 1919/1920–1923/1924*, Lublin 1920.
- Stinia Maria, *Uniwersytet Jagielloński w latach 1871–1914. Modernizacja procesu nauczania*, Kraków 2014.
- S.W., Stanisław Zachorowski, „Kwartalnik Historyczny” 1918, R. XXXII, s. 524–525.
- Synowiec D., *Zachorowski Stanisław (1885–1918)*, [w:] *Polscy kanoniści (wiek XIX i XX)*, cz. II, opr. Joachim Roman Bar, Warszawa 1981, s. 250–251.
- Ś.p. Stanisława Zachorowskiego studja do dziejów wieku XIII w pierwszej jego połowie, wyd. Jan Fijałek, Kraków 1920.
- Uniwersytet Jagielloński. Złota księga Wydziału Filozoficznego*, red. Justyna Miklaszewska, Janusz Mizera, Kraków 2000.
- Uniwersytet Jagielloński. Złota księga Wydziału Historycznego*, red. Julian Dybiec, Kraków 2000.
- Uruszczak Wacław, *Bolesław Ulanowski (1860–1919)*, [w:] *Złota księga Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. Jerzy Stelmach, Wacław Uruszczak, Kraków 2000, s. 195–201.
- Wodzianowska Irena, *Deo et Patriae. Rektor ks. Idzi Radziszewski (1918–1922) – uczony i dzieło*, [w:] *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918–1944*, t. I, red. Grzegorz Bujak, Lublin–Warszawa 2019.
- Wodzianowska Irena, *Ksiądz Idzi Radziszewski w służbie Bogu i Ojczyźnie*, „Summarium Societatis Scientiarum Catholicae Universitatis Lublinensis Ioannis Pauli II” 2018, R. 47, s. 21–40.
- Zachorowski Stanisław, *Jakub biskup płocki i jego działalność ustawodawcza i organizacyjna 1396–1425*, Kraków 1915.

Zachorowski Stanisław, *Kraków biskupi*, Kraków 1906.

Zachorowski Stanisław, *Początki parafii polskich*, Kraków 1908.

Zachorowski Stanisław, *Polityka kościelna Polski w okresie Wielkich Soborów*, Kraków, „Themis Polska”, seria II, t. 4, Warszawa 1914, s. 1–19.

Zachorowski Stanisław, *Rozwój i ustrój kapituł polskich w wiekach średnich*, Kraków 1912 (Kraków 2005).

Zachorowski Stanisław, *Sądy synodalne w Polsce*, Kraków 1911.

Zachorowski Stanisław, *Statuty synodalne krakowskie Zbigniewa Oleśnickiego (1436–1444)*, Kraków 1915.

Zachorowski Stanisław, *Studia z historii prawa kościelnego i polskiego*, Kraków 1917.

Zachorowski Stanisław, *Węgierskie i polskie osadnictwo Spiszu do połowy XIV wieku*, Kraków 1909.

Żukowski Przemysław Marcin, *Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. 2 (2780–2012), red. Dorota Malec, Kraków 2014.

► STRESZCZENIE

Mało znany lubelski epizod w życiorysie profesora Stanisława Zachorowskiego – krakowskiego historyka prawa

Profesor Stanisław Zachorowski (1885–1918) w chwili śmierci miał zaledwie 33 lata. Był młodym, znakomicie zapowiadającym się uczonym. Jego krakowski mistrz, profesor Ulanowski, jak również starsi koledzy ze środowiska akademickiego, dostrzegali w nim wszelkie walory, dzięki którym mógł wejść do panteonu znakomitych historyków prawa. Świadczą o tym zarówno wypowiedzi przytoczone w tekście artykułu, jak i przywołane publikacje jego autorstwa.

Można zakładać, że to jedynie krótki okres życia i działalności naukowej spowodowały, że osoba tego młodego badacza została – zwłaszcza aktualnie – w jakimś stopniu zapomniana. Świadczy o tym chociażby fakt, że wszystkie treści odnoszące się do Zachorowskiego zostały zawarte w niewielkich hasłach encyklopedycznych lub krótkich pośmiertnych notach biograficznych. Żaden z tych tekstów nie zawiera jednak kompleksowego zestawienia materiałów archiwalnych, odnoszących się do uczonego. Wszystko to spowodowało, że środowisku akademickiemu jedynie marginalnie znany jest na przykład fakt, że Zachorowski należał do grupy uczonych, którzy współtworzyli struktury powołanego w 1918 roku Uniwersytetu Lubelskiego. Pozyskanie krakowskiego uczonego przez rektora Idziego Radziszewskiego stanowiło doniosłe wydarzenie w historii uczelni, dawało gwarancję stabilizacji nowego ośrodka i wydziału jurystycznego, a także niosło nadzieję na wieloletnią współpracę. Wyrażając zgodę na zatrudnienie w Lublinie,

uczony wszedł do gremium Senatu Akademickiego, Komisji Immatrykulacyjnej, a także został powołany na katedrę historii ustroju Polski. Uzyskał też mianowanie na pierwszego w dziejach lubelskiej uczelni dziekana Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych.

Przygotowane przez Zachorowskiego plany lubelskich wykładów z zakresu szeroko pojętej historii prawa przedstawiały się niezwykle interesująco. Analizując je, można dostrzec, że opracowywała je osoba odznaczająca się dużym znawstwem w tej dziedzinie. O poważnym traktowaniu nowej posady świadczy także fakt, że profesor przywiózł ze sobą z Krakowa część swojej biblioteki, która miała służyć jako pomoc dydaktyczna. Taka postawa uczonego zapowiadała ścisłą i owocną współpracę pomiędzy uczelniami. Mimo że nie dane mu było podjąć zadań dydaktycznych w Lublinie, na stałe pozostał po nim księgozbiór, dzięki któremu studenci zdobywali wiedzę. Zdeponowane w Archiwum KUL materiały skrywają dokumenty odnoszące się do objęcia posady i poszczególnych funkcji, ale także listy i telegramy stanowiące opis postępującej choroby.

Osoba Zachorowskiego niewątpliwie zaciekawia. Nie tylko ze względu na to, że posiadał on wszelkie przesłanki, żeby jeszcze jako młody człowiek wejść do grona znakomitych historyków prawa polskiego i prawa kościelnego. Zainteresowanie w równym stopniu wzbudza okoliczność, że będąc bardzo dobrze zapowiadającym się akademikiem krakowskim, erudytą, wnikliwym badaczem, posiadającym znakomitą znajomość źródeł, zdecydował się na fizycznie wymagające dojazdy z podwawelskiego grodu do miasta nad Bystrzycą i podjęcie pracy w trudnych warunkach otwierającego się Uniwersytetu Lubelskiego. Nie ulega wątpliwości, że taką postawą profesor Zachorowski egzemplifikował najlepsze wzorce pracy uczonego i profesora akademickiego.

► SUMMARY

A Little-known Lublin Episode in the Biography of Professor Stanisław Zachorowski – The Cracow Legal Historian

Passing away at only 33, Professor Stanisław Zachorowski (1885–1918) left behind the promise of a brilliant academic career. His mentor in Cracow, Professor Ulanowski, along with senior university peers, recognised his exceptional potential to be ranked among the most distinguished legal historians. This esteem is reflected in the accounts quoted in the article, as well as in Zachorowski's own scholarly papers.

It is probable that his short life and career has made the figure relatively obscure in the contemporary scholarship. In fact, all references to S. Zachorowski can be found in the succinct encyclopedic entries or obituary notices. None of them provides a thorough collection of the archival materials associated with the professor. As a result, the academic

community seems to have largely overlooked the role that Zachorowski played in the process of establishing the University of Lublin in 1918. The recruitment of this Cracow-based scholar by Rector Idzi Radziszewski was a pivotal decision. It promised stability within the newly-established institution and its law faculty, while also fostering aspirations for the long-term academic collaboration. By accepting a position in Lublin, Zachorowski became a member of the Academic Senate and the Matriculation Committee. He was also invited to chair the Department of the History of the Polish State System. Additionally, he was nominated the first dean of the Faculty of Law and Socio-Economic Sciences at the University of Lublin.

Zachorowski's legal history instruction programme for Lublin was extremely interesting. It reveals his profound expertise in the field. He took his new role so seriously that he decided to bring part of his personal library from Cracow to support the teaching effort. This approach signalled the potential for a close and productive collaboration between the two academic institutions. Although Zachorowski never began to teach in Lublin, his library remained there as a resource for students. The archival materials collected at the Catholic University of Lublin document the process of his appointment and contain letters and wires that show the progression of his illness.

The story of Professor S. Zachorowski is undeniably compelling. He possessed all the qualities required to become one of the foremost Polish historians of law and church law. The fact that this Cracow-based promising academic, erudite, brilliant scholar, and expert in historical sources undertook to commute between Cracow and Lublin to contribute to the nascent Catholic University of Lublin in its early and demanding organisation phase is particularly interesting. His efforts stand as a testament to the highest ideals of academic scholarship and professorship.